

NIINA HÄMÄLÄINEN

Säe säkeeltä

Väinö Kaukosen säetutkimukset Kalevalasta

1 Kiista Kalevalasta

Tarkastelen artikkelissani¹ kirjallisuudentutkija Väinö Kaukosen (1911–1990) säetutkimuksia *Kalevalasta* pohtien niiden suhdetta Elias Lönnrotin toimitustapoihin ja lähdeaineistoon. Suhteutan ensin säetutkimukset folkloristiikan tutkimushistoriaan, jossa yhtäältä kaivattiin *Kalevalan* kriittistä laitosta, toisaalta kiistettiin eepoksen sopivuus tutkimusaineistoksi ja -kohteeksi. Tämän jälkeen avaan Kaukosen säetutkimusten toimintatapoja ja haasteita sekä osoitan vaihtoehtoisia tapoja lähestyä Lönnrotin toimitustyötä. Artikkelini pohjautuu viime vuosikymmeninä tapahtuneeseen *Kalevala*-tutkimuksen uuteen tulemiseen. *Kalevala* tutkimuskohteena elpyi folkloristiikassa 1990-luvulla, kun eeposta ryhdyttiin tutkimaan alati muotoutuvana tekstualisaatioprosessina (Honko 1999; Anttonen 2004). Tämän seurauksena myös Kaukosen säetutkimuksiin alettiin kiinnittää huomiota (Hyvönen 2001; Hämäläinen 2012). Lisäksi tuore *Kalevalasta* laadittu kriittinen editio, *Avoin Kalevala*, arvioi uudelleen Kaukosen tutkimuksia ja niiden suhdetta Lönnrotin lähdeaineistoon (<http://kalevala.finlit.fi>).

Kalevala on ollut keskustelun ja kiistelyn aiheena läpi folkloristiikan suomalaisen tutkimushistorian.² Tieteenalan pohja luotiin *Kalevalan* (1835; 1849) ilmestymisen jälkimainingeissa. Itse aineiston kartuttaminen tarkoitti useita vuosikymmeniä sitä, että

1 Kiitän lämpimästi Pekka Laaksosta artikkelini asiantuntevasta kommentoinnista ja keskusteluista.

2 Kaarle Krohn totesi 1896, että ”mielipiteet Kalevalan kokoonpanosta ovat olleet ja ovat vieläkin kovasti häilyväisiä” (Krohn 1896, 157). Sata vuotta myöhemmin Lauri Honko kirjoitti, että ”Kalevala oli yhtä paljon, ehkä enemmänkin väittelyjen kuin yksisilmäisen ihailun kohde” (Honko 1987, 141). Seppo Knuuttilan mukaan ”Kaikki mitä Kalevalasta ja sen eri versioista on kirjoitettu, on vahvistanut eeposta ja lisännyt sen mainetta” (Knuuttila 2008, 382). Ks. Pekka Laaksosen kirjoitukset Väinö Kaukosesta 1980 ja 2002. Julius Krohn aloitti tutkimuksensa *Kalevalaan* pohjautuen, mutta muutti käsityksiään työn kuluessa: ”– – painettu Kalevala, – – ei ollenkaan sovi tieteellisten tutkimusten perustaksi” (Hautala 1954, 191).

keruumatkoilla haettiin runotoisintoja *Kalevalaa* varten. Jouko Hautala (1954, 136) huomauttaa, että oppiainetta, kansanrunoudentutkimusta, olisi voinut sen varhaisessa vaiheessa nimittää *Kalevalan* tutkimukseksi. Huolimatta siitä, että 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä suuntauduttiin Julius Krohnin johdolla *Kalevalan* lähdeaineistona oleisiin runotoisintoihin, sävytti *Kalevala* tieteellistä keskustelua ja käsitteitä pitkään (mm. Krohn, J. 1885; Krohn, J. 1888; Krohn 1903–1910; Krohn 1918; Kuusi 1963).

Syvin kiista on liittynyt *Kalevalan* ja sen taustalla olevan lähdeaineiston, kalevalamittaisen kansanrunon, väliseen suhteeseen, siihen onko *Kalevala* aito, kansanrunoutta mahdollisimman totuudenmukaisesti representoiva eepos vai Lönnrotin itsensä sepittämä, kirjallinen teos. Taustalla on ajatus perinnetekstin editoinnin ja kääntämisen suorasta yhteydestä lähdeaineistoon. Pertti Anttosen mukaan *Kalevala* kirjallisena representatona viittaa sekä Lönnrotin laatimaan eepokseen että 1800-luvun aatteelliseen kontekstiin, missä se syntyi. Tämä on myös yksi syy siihen, että *Kalevala* on sijoitettu kirjallisuuden piiriin, ulos muista, ”autenttisista” suullisiin pohjaavista runotallenteista. (Anttonen 2004, 389.)³ Lönnrot itse oli tietoinen niin kirjallisuushistorian tunnetuimman ja vaikutusvaltaisimman ”väärennöksen” (Nyqvist–Oja 2018, 119), *Ossianin laulujen*, autenttisuuskiistasta (Honko 1987, 152) kuin oman työnsä lähdekriittisestä luonteesta. *Vanhan Kalevalan* (1835) loppuun hän liitti toisintoluettelon ja selvitti eepoksen syntyä suhteessa laulajien tapaan tuottaa runoa: ”Alkutarinaan, joka ei suinkaan ollut nykyisen runon laajuinen, [kutoivat] liittivät runoniekat polvi polvelta omia [rihmojaan] kuteitaan tehden sitä vielä tänäkin päivänä –” (Borenus–Krohn 1895, 2). Myös *Uuteen Kalevalaan* (1849) oli tarkoitus tulla erillinen toisintoliite, mutta työ jäi tekemättä, todennäköisesti runoaineiston valtavan määrän ja työn vaatavuuden vuoksi (Krohn 1918, 8).

Lönnrot ei peitellyt toimitustapojaan, mutta häivytti tarpeen tullen itsensä eeposkokonaisuuden lopputuloksesta (Hämäläinen 2012, 73–78; Apo 2008a, 366). Työversioista riippuen Lönnrot asetti itsensä eri asemiin. Varhaisessa vaiheessa hän vertasi itseään muihin kansanrunojulkaisijoihin, kuten Zacharias Topelius vanhempaan (VT 5, 168). Myöhemmin samastumispinta löytyi runolaulajista. Lönnrotin sanoin: ”itse loimesijaksi, aikahtime laulajaksi, (toisin sanoen) pidin itseäni hyvänä laulajana siinä kuin hekin itseään” (VT 5, 403). Toisaalta Lönnrot etäännytti erityisesti *Kalevalan* esipuheissa oman osuutensa kokoonpanossa esittelemällä toimitustapojaan passiivissa: ”On runoja kaikella ahkeruudella pyrityt sovittamaan” tai luonnehtiessaan työtään ”järjestämiseksi” (Kaukonen 1948, 12). Lisääntyvät keruumatkat ja *Vanhan Kalevalan* vastaanotto asettivat Lönnrotin uuteen rooliin. Erityisesti laajennetun eeposversion toimitustyön taustalla vaikutti autenttisuuskiista *Ossianin laulujen* kansanomaisuudesta. Lönnrot vastasi omalta osaltaan autenttisuuden vaatimuksiin esittämällä avoimesti *Kalevalan* lähdeaineiston⁴:

3 Suullinen, tallennettu kansanrunoaineisto on julkaistu *Suomen Kansan Vanhat Runot* -kirjasarjassa (1908–1948, 1997), joka on saatavilla myös verkossa <http://skvr.fi>.

4 Toisaalta Lönnrot piti runoaineiston itsellään aina vuoteen 1874.

Epäilyksen poistamiseksi Kalevalan laulujen alkuperäisestä keräämästä kansan suusta ovat kaikki eri kirjoittajilta tehdyt kokoukset keruumatkoillansa säilyttävät S K Seuran kirjain seassa. Niiden avulla voipi epäiliä visseytyä, näitä ei ilman mietityn olevan. (Borenius–Krohn 1895, 2.)

Kalevalan ilmestyttyä 1835 oli selvää, että eepos edusti kaivattua esitystä suomalaisten varhaisesta historiasta, kielestä ja maailmankuvasta (Honko 1987; Anttila 1931). Lönnrotin katsottiin löytäneen muinaisen eepoksen, eikä sen lähdeaineiston selvitys laajemmin kiinnostanut ennen 1850-lukua, vaikka osa omakohtaisesti runokulttuuria tuntevista suhtautuikin kriittisesti Lönnrotin kokoonpanoon (Apo 2008a, 368–372). *Kalevalan* jälkeistä keruu-aikaa sävytti ihaileva, kansallis-idealinen suhtautuminen Lönnrotin työhön, ja suomalaisuus ja suomen kieli *Kalevalan* heijastamina nousivat tärkeimmiksi runokeruun periaatteiksi (Haavio 1931, 29). Martti Haavio kuvaa *Kalevalan* ilmestymisen jälkeistä innostusta ja sen vähittäistä muuttumista tieteellisempään suuntaan seuraavasti:

Vuoden 1880 tienoilla tapahtui kansanrunouden keruun ja tutkimuksen historiassa Suomessa valtava murros. Tähänastinen suurin piirtein idealistinen suhtautuminen kansanrunouteen muuttui ratkaisevasti realistiseksi suhtautumiseksi, käyttäksemme kirjallisuuden historian oppisanastoa. (Haavio 1931, 55.)

Haavio suhteuttaa kansanrunouden tutkimuksen paradigman muutoksen laajempaan maailmankatsomukselliseen murrokseen, evolutionistiseen (realistiseen) ajatteluun, jonka vaikutus näkyi myös muilla aloilla, kuten kielitieteessä ja kirjallisuudentutkimuksessa (Haavio 1931, 56–57). Maantieteellis-historiallinen menetelmä, runon alkumuodon sekä sen syntyajan ja -paikan etsiminen, muodostui tieteenalan peruskohteeksi. Tämä syvensi käsitystä *Kalevalasta* epäaitona ja sopimattomana varsinaisen folkloristiikan tutkimuskohteeksi.

Ajatus *Kalevalan* epäaitoudesta jäi sitkeästi elämään ja Lönnrotin työtä on yhä uudestaan haluttu korjailta uusilla kokoonpanoilla. Krohnien jälkeen oppituolien haltijat, ensin Martti Haavio (1952; 1980), sitten Matti Kuusi (1976; 1980), laativat vastineensa Lönnrotin teoksille tarkoituksena palauttaa Lönnrotin ”turmelemat” runot niiden alkuperäiseen asuun (Haavio 1952). *Kalevala*-tutkimuksen ongelmana onkin ollut se, että eeposta tutkittaessa on toistuvasti päädytty tarkastelemaan sitä osana runokulttuuria, jolloin kiista eepoksen aitoudesta on osoittautunut esteeksi sen tutkimiselle (Anttonen 2004, 381; Honko 1987; Lehtipuro 1985). Eija Stark (2019, 72) jatkaa todeten, että folkloristeille *Kalevala* on ollut jonkinlainen akilleenkantapä. Siitä sanouduttiin jo varhain irti epäaitona tutkimuskohteena, mutta toisaalta koko oppiala ja sen ensimmäinen maantieteellis-historiallinen menetelmä syntyivät eepoksen ympärille. Myös Satu Apo (2008a) ja Pertti Anttonen (2004) ovat korostaneet *Kalevalan* tutkimushistoriallista kaksijakoisuutta: eepos ei kirjallisena kansanrunon esityksenä ole sopinut folkloristien aineistoksi, mutta oppialan tutkijoilla on pohjimmiltaan ollut aina oikeus sen määrittelyyn ja keskusteluun siitä.

Tätä vasten kirjallisuudentutkija Väinö Kaukosen säetutkimukset *Kalevalasta* ovat kiinnostava jatkumo keskustelulle *Kalevalan* ja kansanrunoaineiston välisestä suhteesta. Kaukosen tutkimukset ilmestyivät 1939, 1945 ja 1956, vuosina, jolloin folkloristiikassa siirryttiin maantieteellis-historiallisen menetelmän sidoksesta kohti kulttuuria laajemmin ymmärtävään tutkimusotteeseen. Runojen kokonaisvaltaisemmassa tarkastelussa korostuivat aikaisemmin huomiotta jäänyt runoilijayksilö ja tämän persoona. (Hautala 1954, 350–351.) Runoilijayksilön kautta folkloristiikka lähentyi kirjallisuudentutkimusta, mutta sanoutui samalla irti kirjallisen teoksen, *Kalevalan*, tutkimuksesta (Kuusi 1963).⁵ Toisaalta sotien jälkeen *Kalevalaa* tarvittiin kansallisen itsetunnon nostattamiseksi, kuten Lauri Honko (1987, 50–51) huomauttaa. Tähän tarpeeseen Kaukosen tutkimukset omalla tavallaan vastasivatkin, mutta samalla *Kalevala*-tutkimus siirtyi kirjallisuustieteen puolelle.⁶ Kirjallisuudentutkijana Kaukosella oli selkeä näkemys *Kalevalan* luonteesta: se oli Lönnrotin luoma kirjallinen taideteos, joskin vahvasti kansanrunoihin pohjaava. Eeposta oli tutkittava kirjallisuudentutkimuksen puolella ja nimenomaan Lönnrotin luomistyötä vasten. (Kaukonen 1948, 27, 52; 1956.)

2 Kalevalan toisinnot

Ajatus *Kalevalan* kriittisestä laitoksesta on yhtä vanha kuin *Kalevalakin*. Runojen lähteiden koonti oli esillä jo Lönnrotin ensimmäisen eeposversion, *Alku-Kalevalan* (*Runokoko-us Väinämöisestä*) valmistuessa joulukuussa 1833. Käsikirjoituksena säilyneen kokonaisuuden esipuheeksi tarkoitettussa hahmotelmassa Lönnrot ehdotti seuraavaa: ”Olisi asian mukaan panna nämä erilaadutki joko alalehteen tai jälestäpäin näytteeksi ja osviitoiksi, vaan sitä emme ole siitä syystä tehneet, että pengoimma ylen suureksi kirjan sillä kasvavan” (Borenius–Krohn 1891, 5).⁷ Käsitellessään kokouksessaan *Runokokousta Väinämöisestä* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) esitti toiveen, että ”toimitettaisiin kriittillinen, kaikilla saatavissa olevilla toisunnoilla varustettu painos” (SKS:n pöytäkirja 7.5.1834).

Myös Lönnrotin työn luonteen ymmärtäneet nostivat kriittisen laitoksen esille. Laajalti Savossa kansanrunoja kerännyt ja jo ennen Lönnrotia niitä julkaissut Carl Axel Gottlund oli tarkasti selvillä siitä, minkälaista kansanrunoaineistoa Lönnrot oli työssään

5 Väinö Kaukonen puhuu jopa rajusta ja dramaattisesta *Kalevalan*-vastaisesta suuntauksesta suomalaisessa folkloristiikassa toisen maailmansodan jälkeen (Kaukonen 1988, 169). Tällä Kaukonen viittaa Matti Kuusen ja Martti Haavion näkemyksiin, jotka korostivat Lönnrotin työn puutteellisuutta ja epäaitoutta ja jotka Kaukosen mukaan vahvistivat oppiaineen ristiriitaisia käsityksiä ”kalevalaisesta” runoudesta (ks. mts. 169–176; myös 1987). Ks. lisää Laaksonen 2002.

6 Väinö Kaukosen näkemykset *Kalevalasta* kirjallisuudentutkimuksen kohteena ohjasivat osin myös folkloristien käsityksiä (ks. Kaukonen 1988, 57–59; Laaksonen 2002). Vielä vuonna 1958, arvostellessaan Kaukosen *Uuden Kalevalan* säetutkimuksen, Lauri Honko oli sillä linjalla, että *Kalevalaa* voidaan parhaiten tutkia kirjallisuudentutkimuksen lähtökohdista käsin. Hongon käsitys muuttui myöhemmin (Honko 1999).

7 Lönnrot liitti runotoisinnot myöhemmin *Vanhan Kalevalan* loppuun.

käyttänyt ja missä määrin tämä oli runoja muokannut kirjalliseen julkaisuun sopiviksi (ks. Laaksonen 2005, xii). Gottlund totesi Lönnrotin työstä seuraavasti:

[Lönnrot] tavoitti soahaksensa Kalevalansa Homeruksen Iliadin tahi Odyssean kanssa yhtä veroiseksi – – Täksi tarpeeksi täytyi hänen venytteä näitä Väinämöisen runoja hyvin pitkiksi ja moneksi, soahkseen heijät sillä tavoin hyvin paisumaan; jonka vuoksi hään milloin taitavasti, milloin taitamattomasti, siihen mätti ja sevoitti varsin eriluontoisia ja erin-aikuisia aineita – –. (Gottlund 1847.)

Myös M. A. Castrén⁸ ja D. E. D. Europaeus esittivät kriittisiä näkökantoja Lönnrotin työhön. *Kalevalan* laajennetun painoksen ilmestyttyä molemmat ehdottivat laulajien esittämien runojen ja runosikermien julkaisemista sellaisinaan (Kaukonen 1956, x; Castrén 1850). Europaeus toivoi, että runotoisinnot toimitettaisiin niin, että selviäisi, millä eri tavoin niitä eri alueilla laulettiin: ” – – att i tid föränstalta en grundlig forskning efter all sängtraktens runor på hvar sin ort ända ifrån yttersta ryska Karelen begynnandes” (Europaeus 1854).

SKS:n piirissä toisintohankkeeseen ryhdyttiin vasta vuosikymmeniä myöhemmin, vaikkakin idea kriittisestä laitoksesta oli ollut esillä jo 1830-luvun alkupuolella seuran kokouksessa. Vuonna 1866 keskusteltiin Otto Donnerin aloitteesta toisintojen julkaisemisesta tarkoituksena saada kokoon ”kaikki ne aineet, joista nykyinen *Kalevala* on kokoonpantu” (SKS:n pöytäkirja 7.12.1866). Kansanrunojen toisintojen julkaiseminen aloitettiin Donnerin johdolla Kullervo-runoista, mutta hanke laajeni käsittämään kaikki *Kalevalan* aihepiiriin liittyvät toisinnot. Keräysten alkuunpanijana toimi A. A. Borenius, jonka perusteellinen muistiinpanotekniikka ja runojen järjestelytyö lisäsivät tietoa runojen konteksteista, kuten keruupaikoista ja laulajista. Runojen keruun ja järjestämisen tehtävänä oli ensisijaisesti *Kalevalan* aitouden osoittaminen. (Hautala 1954, 197–199.)⁹

Toisintohankkeen systemaattinen laajentuminen edellytti kuitenkin paradigman muutosta, irrottautumista *Kalevalasta* kohti kansanrunojen tieteellistä keruuta ja tutkimusta sekä maantieteellis-historiallisen menetelmän avauksia. Varsinainen eepoksen ja runoaineiston kriittinen vertailu ei olisi aikaisemmin tullut edes kysymykseen, sillä Lönnrot piti itsellään runomuistiinpanot ja kokoelmat vuoteen 1874 (Krohn 1918, 20). Kaarle Krohn kiteytti maantieteellis-historiallisen säetutkimuksen periaatteet seuraavasti:

Säetutkimuksen tarkoituksena on saada selville: mitkä säkeet ovat tutkittavana olevaan runoon alkuaan kuuluneet ja mitkä ovat sekaantuneet muista runoista; mikä on kunkin runoon kuuluvan säkeen alkuperäinen muoto ja paikka; min-käläinen siis itse runo on ollut sitä seipittäessä (Krohn 1918, 51).

8 Vaikka Castrén katsoi *Kalevalan* olevan ns. aito muinaiseepos, johon Lönnrot ei ollut mitään lisännyt, hän jo eeposta ruotsintaessaan (ilm. 1841) oli sitä mieltä, että eepokseen olisi liitettävä sana- ja kommenttiosa (Häkkinen 2019, 255, 251).

9 Otto Donnerin ja A. A. Boreniuksen (ja Berner ym.) myötävaikutuksesta alkoi vähitellen suunnitelmallinen kansanrunojen tieteellinen keruujakso (Haavio 1931, 52; Krohn 1918, 30).

Julius Krohnin *Kalevalan toisinnot* julkaistiin 1888. Julius Krohnin ja Aksel Boreniuksen toimittama *Kalevalan esityöt I–III* (1891–1895) oli alun perin tarkoitettu liitteeksi *Kalevalan toisinnot* -hankkeelle, mutta vakiintui itsenäiseksi tutkimukseksi toisintohankkeen laajennuttua maantieteelliseen ja lajikeskeiseen esitystapaan (Krohn 1896, 158). Kalevalamittaisen kansanrunon teossarja *Suomen Kansan Vanhat Runot* jatkoi Kalevalan alkuperäistekstien kriittistä julkaisemista entistä perusteellisemmin maantieteellisesti, lajikeskeisesti ja sisällöllisesti.

3 *Kaukosen säetutkimusten tehtävät*

Väinö Kaukonen laati yksityiskohtaiset säetutkimukset *Vanhasta ja Uudesta Kalevalasta*, joista ensimmäinen oli hänen väitöskirjansa: *Vanhan Kalevalan kokoonpano I* (1939), jatkona sen toinen osa (1945) sekä seuraavalla vuosikymmenellä ilmestynyt *Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos* (1956). Kuten Satu Apo (2008b, 376) toteaa, Kaukosen säetutkimusten voi katsoa täyttävän 1830-luvulla SKS:n piirissä esitetyn toiveen *Kalevalan* kriittisestä laitoksesta. Säetutkimusten tarkoituksena on ollut löytää jokaiselle *Kalevalan* säkeelle sen lähin vastine tallennetuista kansanrunoista. Työn laajuudesta saa kuvan jo *Kalevalan* säemääriä katsomalla: *Vanhassa Kalevalassa* säkeitä on 12 078, *Uudessa Kalevalassa* 22 795.

Kaukosen alkuperäinen tutkimusidea pohjautui Julius Krohnin esittämään käsitykseen *Kalevalasta* Lönnrotin kokoonpanona ja kokoonpanon taustoista. Krohn totesi: ”Erittäinkin on minun täytynyt luopua siitä luulosta, että kaikilla painetun *Kalevalan* seikoilla on vastineensa kansan laulussa” (Krohn 1885). Tämä näkyi myös ensimmäisen säetutkimuksen nimessä, *Vanhan Kalevalan kokoonpano*, ja tutkimuksen tehtäväksi muodostui tuon kokoonpanon *toisintojen* perusteellinen selvitys (Kaukonen 1939, 3–5). Tutkimustyön edetessä Kaukosella vahvistui käsitys eepoksesta Lönnrotin taiteellisena ja kirjallisena työnä (Kaukonen 1948; 1988). Seuraavaa säetutkimusta, kuten Lauri Honko huomaa, ei olisi voinut nimetä *kokoonpanoksi* johtuen Kaukosen näkemyksen vahvistumisesta (Honko 1958). Tämän vuoksi teoksen nimeksi tuli *Kalevalan* tekijää korostava *Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos*. Kaukonen niin ikään painotti *Kalevalaa* kaukokirjallisena teoksena merkkäämällä *Kalevalan* nimen kauttaaltaan lainausmerkkeihin (Kaukonen 1956).

Kaukosen mukaan *Kalevalan* tutkimus voidaan katsoa alkaneeksi jo Carl Axel Gottlundin esittämästä eeposajatuksesta (Kaukonen 1956, x), mutta varsinaisen esikuvan työlle tarjosi A. R. Niemen *Kalevalan* käsikirjoitusta, *Alku-Kalevalaa* (1833), käsittelevä säetutkimus *Kalevalan kokoonpano I. Runokokous Väinämöisestä* (1898). Kuten Kaukonen ensimmäisen säetutkimuksensa esipuheessa ilmoittaa, on hän Niemen luomalta perustalta lähtenyt etsimään säe säkeeltä vastineita *Vanhan Kalevalan* kokoonpanoon (Kaukonen 1939, i). Kaukonen yhtyi Niemen ajatukseen (jonka jo Gottlund oli lausunut), että *Kalevalan* tutkimuksessa on ennen kaikkea kyse ”Lönnrotin probleemasta” (Kaukonen 1956, xi). Näkemyksissä oli kuitenkin eroja. Niemi (1898, 249–250) katsoi Lönnrotin

toimineen tiedemiehen tavoin, kun taas Kaukonen (1956, xi–xii) piti lopulta Lönnrotia ennen kaikkea runoilijana ja laati tekstihistoriallisen säetutkimuksensa ”kirjallisuuden-tutkimuksen tarpeita silmälläpitäen”. Kummatkaan näkökulmat eivät sinällään ole harhaanjohtavia. Matti Kuusen mukaan Lönnrotin työn tieteellisyys oli näkyvässä Porthanin tekstikriittisessä menetelmässä, joka korosti runotekstin vaihtoehtoisten toisintojen ylös-kirjaamista. Toisaalta Lönnrot suhtautui jo ensimmäisen kansanrunojulkaisun yhteydessä edeltäjiään vapaammin ja luovemmin runojen toimitustyöhön. (Kuusi 1984, 54–55.)

Sekä Niemen että Kaukosen tutkimusten taustalla vaikuttivat Julius ja Kaarle Krohn. Kaarle Krohn (1896, 157–158) katsoi tärkeäksi selvittää Lönnrotin kansanrunojen koostamisen tavat. Isänsä tutkimuksiin nojautuen hän kirjoitti, että ainoastaan vertaamalla *Kalevalaa* ”runo runolta ja säe säkeeltä” tallennettuihin kansanrunoihin, niiden alkupe- räisiin muistiinpanoihin, on mahdollista saada selvyys Lönnrotin työn laadusta. Krohn myös tähdensi Lönnrotin ja muiden toimittajien kansanrunokokoelmien ja eri eeposver- sioiden huomioon ottamisen tärkeyttä. (Mp.) Muutamaa vuotta myöhemmin ilmestyi A. R. Niemen väitöskirja, ensimmäinen säetutkimus *Kalevalasta*, jossa tekijä ”säe säkeeltä tarkastaa Kalevalan kokoonpanoa” (Niemi 1898, i). Niemi tähdensi, että oli perusteltua aloittaa *Kalevalan* ensimmäisestä versioista, jotta voidaan ymmärtää ”varsinaisten *Kalevala*-laitosten kokoonpano” (mp.). Toisin kuin Kaukonen, jolla oli säetutkimuksia tehdes- sään käytössään, ainakin osittain, myös julkaistut runot (SKVR, 1908–1948), Niemi jou- tui pohjaamaan tutkimuksensa ensisijaisesti julkaisemattomaan ja hajalla eri kokoelmissa olevaan aineistoon (Niemi 1898, ii).¹⁰

Kaukonen kirjasi säetutkimuksessaan *Kalevala*-tutkimuksen keskeiset perustehtä- vät. Ensimmäiseksi oli tutkittava, mikä eepoksessa on ”kansanrunoperintöä” (Kaukonen 1939, 3). Toinen tärkeä tehtävä liittyi Lönnrotin työn perusteelliseen säeselvitykseen. Kolmanneksi Kaukonen nimesi Lönnrotin työn taiteellisten piirteiden selvityksen. (Mt. 3–4.) Kaukonen lähti tutkimaan Lönnrotin toimitustyötä yksityiskohtaisella tarkkuudella tukeutuen Lönnrotin itsensä keräämään ja hänen tiedossaan olleeseen runoaineistoon. Lönnrotin lähdeaineiston säeselvityksen lisäksi Kaukonen laati tutkimuksiinsa perustee- lliset kirjoitukset Lönnrotin lähteistä ja keruumatkoista. Tämän lisäksi *Uuden Kalevalan* säetutkimus (1956) sisältää myös tutkielmat *Kalevalan* ensimmäisen painoksen vastaan- otosta ja *Kalevalan* rakenteesta. Tutkimuksensa loppuun Kaukonen liitti sanaston ja vuo- den 1849 *Kalevala*-painoksen liitteet (loitsujen luettelo, nimiluettelo ja oudomprien sano- jen luettelo).

Säetutkimuksia saattaa olla hankala lukea, jos ei tunne niiden taustoja ja viittauspe- riaatteita. Kaukonen itse avaa melko niukasti tutkimuseriaatteitaan ja viittauskäytän- töjään. *Vanhan Kalevalan* säetutkimus sisältää runojen säeanalyysien selvitykset, mutta *Uuden Kalevalan* tutkimuksessa itse säkeiden viittausmenetelmiä tai vastaavuuksia ei seli- tetä lainkaan. Sen sijaan tutkimuksensa lopussa Kaukonen analysoi *Kalevalan* rakennetta

10 Niemellä oli kuitenkin käytössään itse järjestämänsä aineistoa, joka ilmestyi vuotta myöhemmin 1899, *Vanhan Kalevalan eepilliset ainekset*.

ja vastaanottoa laajoissa kirjoituksissa. Molemmissa säetutkimuksissa Kaukonen on toiminut niin, että hän on pyrkinyt antamaan suoran runoviitteen *Kalevalan* säkeeseen. Tavallisesti säeviite on yhden säkeen mittainen ja lähteenä on yksi runotalenne. Säeviitaukset eivät ulotu itse runokontekstiin tai laajemmin säkeen taustalla oleviin aiheisiin tai runotyyppeihin. Vertaa-viitettä Kaukonen käyttää silloin, kun haluaa viitata löyhästi samantyyliiseen säkeeseen, jolla ei kuitenkaan ole suoranaista vastaavuutta *Kalevalan* säkeen kanssa.

4 Vanhan Kalevalan säetutkimus

Vanhan Kalevalan säetutkimus on tehty ”pääasiassa julkaistujen toisintojen perusteella” (Kaukonen 1939, i). Ensisijaisina lähteinä Kaukonen on käyttänyt Lönnrotin omia muistiinpanoja, jotka olivat Lönnrotille itselleen tärkein aineisto kansanrunojen toimitustyössä (mp.; ks. Krohn 1896, 166).¹¹ *Vanhaa Kalevalaa* toimittaessaan Lönnrotilla tiedossa ollut tallennettu kansanrunoaineisto oli vielä suppea ja maantieteellisesti kapealta alueelta, lähinnä Vienan Karjalasta, kerätty. Jo tässä vaiheessa Lönnrot hyödynsi myös aiemmin kerättyjä ja julkaistuja runoja, omien *Kantele*-vihkojensa lisäksi erityisesti opettajansa Reinhold von Beckerin *Väinämöistä* (1820), Christfried Gananderin teosta *Mythologia Fennica* (1789) sekä Zacharias Topelius vanhemman runovihkoja *Suomen kansan vanhoja runoja ynnä myös nykyempiä lauluja* (1822–1831).¹² Kaukosen mukaan Lönnrotin omien kansanrunomuistiinpanojen rinnalla on otettava huomioon myös Lönnrotin käsikirjoitusaineisto, kuten loitsurunojen käsikirjoitus sekä vihko runoja, joita Lönnrot on sovitellut erilaisista kansanrunotoisintoista tai jotka ovat saaneet vaikutteita Lönnrotin IV keruumatkasta (Kaukonen 1939, 28–31).¹³

Kaukonen kuvaa Lönnrotin työskentelymenetelmiä *Vanhassa Kalevalassa* lisäysten ja toisintojen sovittamisena uuteen runkoon (Kaukonen 1939, 40). Saman havainnon oli tehnyt myös Kaarle Krohn: *Vanha Kalevala* oli kaksinkertaisesti lisätty laitos edellistä versiota (*Alku-Kalevala*), ja runojen järjestys oli sama (Krohn 1896, 174). Lönnrot ei tässä vaiheessa muuttanut merkittävästi *Alku-Kalevalan* eepistä rakennetta, vaan hyödynsi työkäsikirjoitustaan (Lna 34, *Lisäyksiä Runokokoukseen Väinämöisestä*), jonne kirjoitti runoja puhtaaksi sekä sovitti niihin lisäyksiä. *Alku-Kalevalan* muotoutuminen *Vanhaksi Kalevalaksi* pohjautui suurelta osin Arhippa Perttusen toisintojen yhdistämiseen eepoksen

11 Lönnrotin tukeutumista omiin runotallenteisiin myös *Uuden Kalevalan* toimitustyössä on vahvistanut *Kalevalan* kriittisen edition parissa tehty tutkimustyö usean *Kalevalan* runon osalta (Hämäläinen 2019; Sykäri 2019).

12 Tähän asti runojen keruu oli ollut sattumanvaraista ja riippuvainen yksilöiden omasta innostuksesta ja harrastuksesta (kirkkoherrat jne.) (Haavio 1931, 21, 29–33).

13 Väinö Kaukosen arkistossa olevat muistiinpanot esittävät painettua teosta voimakkaammin Lönnrotin omien lähteiden merkityksen *Vanhan Kalevalan* kokoonpanossa. Erityisesti Kaukonen painottaa käsikirjoituksena säilyneen *Kantele*-vihkon V:n osan tärkeyttä: ” – – kaikki siinä oleva aines on otettava huomioon Vanhan Kalevalan lähteenä”. (Väinö Kaukosen arkisto, kansio 15.)

valmiiseen runkoon (Kaukonen 1939, 44).¹⁴ Kaukonen katsoi vielä tässä vaiheessa Lönnrotin työtä runojen ja säkeiden *järjestelmisenä* (mts. i).

Vanhan Kalevalan säetutkimus osoittaa, että Lönnrot oli runoja yhdistäessään sovittanut ”säkeitä sellaisista runoista, jotka eivät ole kulloinkin käsiteltävänä olevan runojen toisintoja, vaan muita runoja” (Kaukonen 1939, 133). Nämä säkeet Kaukonen on merkanut Lönnrotin *sovittamiksi*. Lönnrotin *liittämät* säkeet ovat niitä, jotka Lönnrotin käsikirjoituksissa tai muistiinpanoissa ovat kulloinkin käsiteltävän runon toisoinnoissa, mutta toisessa yhteydessä kuin *Vanhassa Kalevalassa*. Lönnrotin *muodostamille* säkeille ei ole läheistä vastinetta Lönnrotin toisoinnoissa, vaikka Lönnrot on muodostanut säkeen kansanomaisista säkeistä. Lönnrotin *sepittämät* säkeet on merkattu puolilihavoinnilla. *Yleis-säkeet* ovat säännöllisesti toistuvia, useissa eri runoissa esiintyviä.

Lönnrot luopui *Alku-Kalevalan* valmistumisen jälkeen syksyllä 1833 seuraamasta laulajien runojärjestystä silloin kun se ei sopinut hänen omaan suunnitelmaansa. Kaukonen mukaan Lönnrot ei laittanut runolaulajien esittämiä runoja järjestykseen tai pitänyt omaa kokoonpanoaan ainoana oikeana, vaan menetteli eeposkokonaisuuden vaatimalla tavalla. Tärkeää oli saada johdonmukainen tarinakokonaisuus ja runojen sankariteot aikajärjestykseen. (Kaukonen 1945, 479, 491.)¹⁵ Pyrkinessään kansanrunoihin verrattavissa olevaan esitykseen Lönnrot, vasta sitten kun ei löytänyt itse runoista soveltuvia säkeitä, muodosti runojen aineksista uusia säkeitä tai sepitti niitä itse (mts. 523).

5 Uuden Kalevalan säetutkimus

Uutta Kalevalaa työstäessään Lönnrotin käytössä ollut runoaineisto oli huomattavasti aiempaa laajempi. Lönnrotin 11 keruumatkan lisäksi myös muut kerääjät olivat tallentaneet runsaasti runoja. Uuden Kalevalan tärkeimmät lisät tulivat D. E. D. Europaeukselta (jolla oli säemäärältään Lönnrotia runsaammat aineistot), F. J. Cajanilta, A. Ahlqvistilta sekä R. Polénilta.¹⁶ Lopulta kuitenkin omat julkaisut sekä runomuistiinpanot olivat Lönnrotin toimitustyölle ensisijainen lähdeaineisto, jota muiden kerääjien runotekstit tarvittaessa täydensivät (Hämäläinen–Sykäri 2019).

Jos Lönnrotilla oli runsauden pula alati kasvavan runoaineiston kanssa, oli sama tilanne myös säetutkimuksen tekijällä. Tutkimuksensa aineistona Kaukosella ei ainoastaan ollut vuoden 1835 jälkeen karttunut runoaineisto, vaan myös Lönnrotin aiemmat *Kalevala*-versiot¹⁷, välilehditetty *Vanhan Kalevala* sekä *Kanteletar* (1840) ja *Kantele*-vihkot

14 A. A. Borenius huomioi, että Arhippa Perttusen laulutyyli oli tyypillistä se, ettei hän sekoittanut eri runoja yhteen (Kaukonen 1939, 44). Ks. Saarinen 2018, 296.

15 Kaukonen korostaa säetutkimuksen käsikirjoituksessaan, että Lönnrot on ”varsin usein jättänyt huomioonottamatta laulajien esitysjärjestyksen, niin kuin myöhemmin osoitetaan” (Väinö Kaukonen arkisto, kansio 15).

16 Lönnrot sai tässä vaiheessa käyttöönsä myös A. J. Sjögrenin varhaiset keruut 1820-luvulta, mutta Kaukonen (1956, 407) mukaan ne eivät vaikuttaneet suuresti Kalevalan kokoonpanoon.

17 *Sikermä-Kalevala* (Lemminkäinen, Väinämöinen ja Naimakansan virsiä) 1833, *Alku-Kalevala* 1833 ja *Vanha Kalevala* 1835.

(1829–1831). Tästä johtuen *Uuden Kalevalan* säetutkimus eroaa edeltävästä säetutkimuksesta osin laajastikin. Kaukonen pahoittelee esipuheessaan säetutkimustensa aikajärjestyksen epäjohdonmukaisuutta. Jotta voitaisiin ymmärtää Lönnrotin toimitustapoja *Uudessa Kalevalassa*, olisi *Kantelettaren* säkeiden tekstihistoriallinen selvitys pitänyt laatia ensin (Kaukonen 1956, xii). Säetutkimus *Kantelettaresta* ilmestyi vasta 1984, vaikkakin työ oli alkanut jo 1950-luvulla Kaukosen tutkiessa *Uuden Kalevalan* painosta. Myös *Kantelettaren* kohdalla täytyi aloittaa yksityiskohtainen ja systemaattinen selvitystyö Lönnrotin käytössä olleista lähteistä ennen kuin voitiin toimittaa varsinainen tekstihistoriallinen tutkimus (mt. ix–x).¹⁸

Uuden Kalevalan säetutkimuksessa Kaukonen kirjoittaa tutkimuksensa periaatteista: Koska *Kantelettaren* säetutkimus olisi pitänyt ajallisesti toteuttaa ennen vuoden 1849 *Kalevalan* tutkimusta, ”eräiden samankaltaisten sekä ”Kalevalassa” että ”Kantelettaresta” tavattavien säkeiden alkuperä on jäänyt vastaisen tutkimuksen varaan” (Kaukonen 1956, xii). Aineiston laajuuden vuoksi säevertailua ei ole voinut ulottaa muihin kansanrunomuistiinpanoihin. Tästä johtuvat eräät Kaukosen tutkimuksen ongelmat.

6 Välilehditetty Kalevala Lönnrotin lähdeaineistona

Kalevalan valmistuminen oli monivaiheinen prosessi, joka tarjosi Kaukosen työlle paitsi haasteita myös mielenkiintoisen vertailuasetelman. Kaukosen säetutkimuksia tarkasteltaessa säeviitteistä nousee esiin Lönnrotin eri versioiden keskeisyys. Tämä on näkyvissä erityisesti *Uuden Kalevalan* säetutkimuksessa. Tämän vuoksi onkin kiinnostavaa, että Kaukonen ei analysoi Lönnrotin työversiota, välilehdillä varustettua *Vanhaa Kalevalaa*, siitä huolimatta, että säkeiden tekstihistoriallisessa selvityksessä on runsaasti viitteitä välilehdille.¹⁹

Vanhan Kalevalan jälkeen huhtikuun alussa 1836 Lönnrot lähti kuudennelle keruumatkalleen. Matkan runoaineisto oli niin runsas, että Lönnrotilla lienee herännyt ajatus *Kalevalan* täydentämisestä (Kaukonen 1956, 399). Seuraavan matkan tarkoituksena oli hakea lisäyksiä *Kalevalaan*. Matka alkoi F. J. Cajanin kanssa syksyllä 1836, mutta miesten tiet erosivat Uhtualla vuoden vaihteessa, jolloin Lönnrot suuntasi eteläiseen Karjalaan.²⁰

18 *Kantelettaren* lähdeaineiston selvitystyö jatkui lähes kolme vuosikymmentä (Virtaranta 1986). Kirjeessään Senni Timoselle kesäkuussa 1977 Kaukonen kertoo saaneensa ”sittenkin valmiiksi luettelon niistä Kantelettaren I ja II kirjan runoista, jotka näytettävät ensisijaisesti perustuvan vain yhteen toisintoon – ” (kirje 26.6.1977).

19 *Välilehditetty Kalevala* on jäänyt myös tutkimuksen katveeseen (esim. Honko 1999; Kuusi 1984). *Kalevala*-tutkimus on keskittynyt pääasiassa *Vanhaan* ja *Uuteen Kalevalaan*. Myöskään Lönnrotin kouluja varten toimittamaa lyhennelmää, *Lyhennettyä Kalevalaa* (1862) ei ole juurikaan tutkittu (Laaksonen 2005).

20 Kiinnostavaa on, että Lönnrotin keruusaalis oli vain 40 runotekstiä, kun taas Cajanilla on 243 runotoisintoa (joskin moni runoista kahtena kappaleena), <http://skvr.fi>. Jukka Saarisen mukaan osa Lönnrotin muistiinpanoista sisältyy Cajanin kokoelmaan, sillä Cajan toimi Lönnrotin kirjuriina. Runoaineiston vähyyys liittyyneen myös siihen, että Lönnrot halusi lisiä ja toisintoja *Kalevalaan*, ei kokonaan uusia runoja. (Saarinen 2018, 119.)

Mukana matkalla oli välilehdillä varustettu *Kalevala*, jonka sivuille Lönnrot kirjasi uusia säkeitä ja laajempia kokonaisuuksia. On kuitenkin huomattu, että välilehdillä on melko vähän Lönnrotin muistiinpanoja varsinaiselta keruumatkalta. Suurin osa välilehtien merkinnöistä on kirjoitettu 1840-luvulla *Utta Kalevalaa* toimittaessa. (Borenius–Krohn 1895, i; Kaukonen 1956, 401, 405.)

Välilehditetty Kalevala on kiinnostava aineisto suhteessa *Uuteen Kalevalaan* ja Lönnrotin toimitustapoihin, sillä siinä näkyy Lönnrotin prosessuaalinen ote runoihin sekä kasvava kiinnostus toisen lajin, lyriikan, käyttöön eeposkokonaisuudessa. Lönnrot kirjasi *Kalevalan* välilehdille runsaasti lyyrisiä hajasäkeitä sekä viitteitä *Kantelettaren* runoihin. Välilehdille Lönnrot myös pyrki merkitsemään mahdollisimman runsaasti säkeitä saman aiheen tai teeman ympäriltä (ks. Borenius–Krohn 1895, 301–303). *Kanteletar* ja *Välilehditetty Kalevala* voidaankin nähdä alustavina ”esitöinä” kohti *Uuden Kalevalan* lyyrisiä kuvauksia (Hämäläinen 2012, 131–132; Hämäläinen 2020).

Lähden seuraavaksi havainnollistamaan esimerkkien avulla Kaukosen työtä. Miten hän on säetutkimuksensa laatinut; millaisia runoviitteitä hän tarjoaa ja millaisia muita mahdollisia runopolkuja Lönnrotilla mahdollisesti oli käytössään? Esimerkkirunona on *Kalevalan* Aino-runu, joka *Vanhassa Kalevalassa* käsittää runon 31, *Uudessa Kalevalassa* runon neljä.²¹

7 Vanhan Kalevalan Aino-runu

Vanhassa Kalevalassa Joukahaisen sisaresta kerrotaan eepoksen toiseksi viimeisessä runossa (*Vanha Kalevala*, runo 31). Kaukosen säetutkimuksen mukaan Lönnrot hyödynsi runossa 31 yhteensä 23 eri runolähdettä, joista kaksi runotallennetta (I₁ 233, 234)²² muodostivat varsinaisen, sittemmin Aino-runona tunnetun runon keskeisen säepohjan. Kaikki runotekstit ovat Lönnrotin itsensä tallentamia, valtaosa on Vienan Karjalasta. Lisäksi Lönnrot käytti muutamia lyyrisiä säkeitä *Kantele*-vihkosta (1829) ja D. H. von Schröterin julkaisemasta *Finnische Runen* -kokoelmasta (1819).²³

Kaukosen säetutkimuksen mukaan Lönnrot pohjasi *Vanhan Kalevalan* runon muuttamaan keskeiseen Hirttäytyneen neidon runotallenteeseen, jotka olivat yli sata säettä

21 Kokonaisuudessaan Aino-runon muodostavat *Uuden Kalevalan* runot 3–5, mutta keskityn tässä artikkelissa Aion tarinaa keskeisesti valaisevaan *Kalevalan* runoon 4.

22 Kaikki runoviitteet viittaavat SKVR-aineistoon. SKVR-viittaus on toiston vuoksi jätetty pois ja viitattu ainoastaan kokoelmaan ja runonumeroihin: I₁ 233, lähde <http://skvr.fi>.

23 Kaukonen on kirjannut seuraavat runotoisinnot suoriksi säeviitteiksi *Vanhan Kalevalan* runoon 31. Suluissa näkyy, kuinka monta säettä Lönnrot on kustakin runotekstistä hyödyntänyt. I₁ 234 (81 säettä VK:ssa); I₁ 262 (38); I₁ 233 (30); I₁ 259 (15); I₁ 261a (9); I₁ 278 (8); I₁ 272 (5); VII₁ 1946 (5); I₁ 251 (4); I₁ 30 (3); seuraavissa toisinoissa kaksi (2) säettä: I₁ 249; I₁ 263; I₁ 273; I₂ 816; VII₁ 692; seuraavissa yksi säe: I₁ 221; I₁ 54; I₁ 158; I₁ 185a; I₁ 261a; I₂ 1213; XII₁ 5279; VII₄ 1758. *Finnische Runen* -kokoelmasta Lönnrot hyödynsi Kaukosen mukaan kahta (2) säettä ja *Kantele*-vihkojen II-osasta kahdeksaa (8) säettä.

sisältäviä eeppeisiä runoja (I₁ 233, 118 säettä, I₁ 234, 160 säettä). Sätetason analyysi jättää kuitenkin kokonaan huomioimatta kaksi muuta Lönnrotin käytössä ollutta Hirttäytyneen neidon runotallennetta (I₁ 217, I₁ 221). Ensimmäisessä on yhdeksän säettä, jälkimmäisessä neljä säettä. Kaikki Lönnrotilla tiedossa olleet vienalaiset runotallenteet kertovat jokainen hieman muunnellen Anni-tytöstä, joka lähtee metsään keräämään vasta-aineksia, tapaa tuntemattoman kosijan, Osmoisen, säikähtää kosijan sanoja, ja juoksee itkien kotiin. Tästä alkaa Annin kertaukset tapahtuneesta perheenjäsenille. Vain äidilleen Anni kertoo todellisen syyn. Äiti kehottaa olemaan murehtimatta tapahtunutta, ja sen sijaan menemään aittaan lihottamaan itseään kauniimmaksi. Anni hirttäytyy aitassa olevan arkun vöihin. Runo loppuu äidin kyynelten kuvaukseen ja käen kukuntaan.²⁴

Kaukosen tutkimus osoittaa, että *Vanhan Kalevalan* runo 31 seuraa pääosin kahta Hirttäytyneen neidon esimerkkirunoa (I₁ 233, I₁ 234), ja esimerkiksi runon ensimmäiset säkeet 1–92 on muodostettu muutamaa yleistä säettä (mm. *sanan virkko, noin nimesi*) lukuun ottamatta näiden runotekstien pohjalta. Vaikka Lönnrot hyödynsi runoa hahmotellessaan eniten säkeitä nimettömäksi jääneen laulajan runotekstistä I₁ 234 (81 säettä), ei tämä välttämättä tarkoittanut sitä, että muut Lönnrotilla käytössä olleet runotoisinnot olisivat olleet vähemmän merkityksellisiä (ks. myös Hyvönen 2005, 116). Myös kaksi Vuokkiniemeltä tallennettua runoa nousevat aineistosta esiin ainakin säemääriltään. Huotari Lukkarin vuonna 1833 esittämä runo I₁ 259 yhdistää Kilpalaulannan ja Vellamon neidon onginnan, tapahtumat, jotka Lönnrot liitti juuri *Vanhassa Kalevalassa* osaksi nuoren tytön (myöh. Ainon) tarinaa. Kaukosen mukaan Kilpalaulannan ja Vellamon neidon onginnan yhdistäminen oli kuitenkin Lönnrotin ratkaisu kuin runotekstien malliin pohjautuva (Kaukonen 1945, 86). Sätetutkimuksen mukaan Lönnrot hyödynsi Huotarin laulamasta runosta sen 15 säettä. Puolestaan toista, Ontrei Malisen esittämää Vellamon neidon runoa Lönnrot seurasi tiiviimmin (I₁ 262): sen säkeistä Lönnrot käytti lähes kaksi kolmannesta.

Aino-runosta löytyy myös muuta runoaineistoa, joka ei nouse sätetutkimuksessa esiin (vaikka siellä onkin).

En minään ennen ollut,
 Mustin muita neitosia,
 kalpeampi veen kaloja.
 Tulin muita mustemmaksi,
 Kalpeammaksi kaloja.
 (VK 31: 103–107.)

Yllä olevat *Kalevalan* säkeet pohjautuvat Lönnrotin vuonna 1832 Pohjois-Karjalan Nurmekselta tallentamaan lyyriseen huolirunoon Käkönen kukahteloo (VII2 1946). Runo sisältää kokonaisuudessaan 23 säettä loppuen viiden säkeen pituiseen huolen ilmaukseen:

24 Vienalainen versio Hirttäytyneen neidon runosta korostaa kosijan myyttisiä ja eroottisia piirteitä sekä äidin yliluonnollisen voimakkaasti virtaavia kyneleitä. Eteläisellä laulualueella (Etelä-Karjala, Inkeri) myyttiset piirteet on korvattu realistisilla ja arkisilla kuvilla.

”En minääk enne ollut, / mustin muita neitosia – –”. Lönnrot hyödynsi pientä kielellistä stilisointia lukuun ottamatta runon viisi säettä *Vanhan Kalevalan* runoon. Säkeet sisältyvät laajalti eri puolella Karjalaa laulettuun suosittuun aihemaan En minä ennen ollut, mustin muita neitosia, jonka perusajatus tunnetaan myös sananlaskuna: huolet ja murheet muokkaavat ulkonäköä. (Kuusi 1963, 262–264). *Vanhan Kalevalan* runossa 31 ei ole muita lyyrisiä jaksoja, vaan tarina etenee lähinnä eepisten säemallien mukaisesti. Lönnrot ei kehitellyt tätä nimenomaista lyyristä aihemaa enää *Uuteen Kalevalaan*, vaikka sisällytti useita runotoisintoja siitä *Kantelettareen* (mm. Kntr. I 56; II 221).

Huoliaihelman upottaminen *Vanhan Kalevalan* runoon ei ollut merkityksetön toimitusvalinta, vaan ennakoi Lönnrotin yhä laajempaa lähdeaineiston lajikohtaista hyödyntämistä eepoksen tarinakehyksessä. Musta murhe kiinnittää Anni-tytön surun fyysisyyteen, murheen muuttamaan minuuteen ja vierauteen, ja näin naisen kokemuksen teemoihin, jotka vahvistuivat *Kalevalan* Aino-runossa myöhemmin (Hämäläinen 2014, 109–117; 2016). *Uuteen Kalevalaan* Lönnrot sijoitti useita lyyrisiä aihelmakokonaisuuksia ja kehitti niiden avulla eepoksen tarinaan muun muassa perhepoliittisia painotuksia. (Hämäläinen 2012, 168–170.) Tämänkaltaiset tekstuaaliset ja lajikohtaiset valinnat jäävät kuitenkin piiloon Kaukosen yhteen säkeeseen kerrallaan perustuvassa tutkimuksessa. Sätutkimus jättää näin huomioimatta Lönnrotin toimitustyön historiallis-kulttuurisen kontekstin, jonka ideologiset, aatteelliset tai muut (esim. kirjalliset) konventiot ohjasivat runoaineiston kirjallista muokkaamista (Hyvönen 2005, 46; Hämäläinen 2012).

Joidenkin Kaukosen antamien säeviitteiden kohdalla herää kysymys niiden tematisesta yhteydestä *Kalevalan* runoon. *Kalevalan* säkeisiin ”Pani päällensä parasta, / Kaulallensa kaunehinta” (VK 31: 143–144), joita seuraa Anni-tytön hukuttautuminen, Kaukonen antaa viitteeksi kontokkilaisen Trohkimaini Soavan laulaman useita aihelmia sisältävän runotekstin (I₁ 30). *Kalevalan* säkeet vastaavat kansanrunotekstiä, mutta säkeiden laajempi yhteys on täysin toinen. Soavan esittämässä runossa pukeutujana on nuoren tytön sijaan Pohjan akka, umpisilmä. Toisaalta Kaukonen olisi voinut viitata myös toisiin. Samankaltaiset säkeet löytyvät läheltä, toisesta Lönnrotin seuraamasta Hirttäytyneen neidon runosta, nyt äidin kehotuksena: ”Pane päälle parainta, / *Ripeintä rinnoillasi*” (I₁ 233: 68–69).

8 Uuden Kalevalan Aino

Uuden Kalevalan sätutkimuksen neljänteen runoon Kaukonen on kirjannut yhteensä 52 erillistä runotekstiä, joista yli puolet (29) on Lönnrotin tallentamia. Lisäksi Lönnrotin lähteinä ovat olleet 19 *Kantelettaren* runoa sekä *Kalevalan* aiemmat versiot ja *Kantele*-vihkot – ja näiden takaa avautuva lähdeaineisto. Huolimatta runsaasta aineistosta Kaukonen tarjoaa tavallisesti yhden suoran runoviitteen *Kalevalan* säkeeseen. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta viite on yhden säkeen mittainen. Usein Kaukonen viittaa kansanrunon sijaan *Kalevalan* edellisiin versioihin, *Vanhaan Kalevalaan*, omiin *Vanhan Kalevalan* sätutkimuksiinsa (1939; 1945) sekä *Välilehditettyyn Kalevalaan*.

Säeviittauksista ei yleensä selviä, millaisesta runosta säeviite on poimittu ja liittyykö runo laajemmin kyseiseen *Kalevalan* kohtaan. Myöskään runolajikohtaiset erot ja runokulttuurissa ilmenevät lajien limittäisyys tai niiden erityistehtävät eivät tule Kaukosen säetutkimuksissa esiin. Lönnrotin toimitustyö oli huomattavasti monitahoisempaa, ja sen kiinnostavin puoli, runoaineiston valintamekanismit, jää säetutkimuksissa selvittämättä (ks. Kuusi 1984, 55–57; Hyvönen 2005, 24–25). Erilaisten säevaihtoehtojen hakeminen sekä runojen laajemmat sisällölliset analyysit ovatkin mahdollistuneet Kaukosen tutkimusten jälkeen vasta digitaalisten alustojen myötä, kuten *Avoim Kalevala* -editiossa, jossa selvitetään säe- ja runoaihelmien tasolla Lönnrotin työn periaatteita ja Kaukosen säetutkimuksen viitteitä. Esimerkiksi *Uuden Kalevalan* runon alussa kerrotaan Ainon keräävän vastaksia perheenjäsenille, joista yksi on verevä veio (”verevälle veiollensa”, UK 4: 8). Kaukonen viittaa *Vanhan Kalevalan* välilehdille ja Lönnrotin Hirttäytyneen neidon muistiinpanoon vuodelta 1838 (VII, 208). Eroottinen runoteksti ei kuitenkaan vastaa tematiikaltaan *Kalevalan* runoa:

Anni tyttö, kauno tyttö
 Taitto luutoa lehosta,
 Vastapäätä varvikosta,
 Verevälle veiolleen.
 5 Kuin olin ennen nuori neito,
 Nuori neinnä kasvavana,
 Niin mun keikku kellarini,
 Kun veikon venehen kokka,
 Niin mun v-ni vihotti,
 10 Kun isäni nurminiittu.

Huolimatta Kaukosen tutkimuksen tietynlaisesta yksitasoisuudesta, ovat säeviitteet hämmästyttävän tarkkoja.²⁵ SKVR-tietokantahaussa säkeelle ”verevälle veiolle” löytyy vain yksi säeviittaus runoaineistosta, joka on kerätty ennen vuotta 1848 (jolloin Lönnrot ei ottanut enää huomioon uusia runotallenteita), ja tämä on edellä mainittu Lönnrotin muistiinpano (Hämäläinen 2019, runo 4, säeviite 8).

Joissakin tapauksissa Kaukosen ehdottaman säeviitteen runo liittyy läheisesti Lönnrotin hyödyntämiin muihin runoihin, mutta ei suoraan ole samaa kerrontakontekstia. Esimerkiksi yksittäinen säeviite ”Oi on maammo kantajani” (UK 4: 79) aloittaa Ainon selityksen vastantaittomatkasta äidille. Kansanrunoviite on lähes samanlainen ”Oi sie maammo kantajani” D. E. D. Europaeuksen muistiinpanosta. Kyseessä on kuitenkin Kilpalaulanta-runo, asiasta kertoo Joukahainen äidilleen (VII, 177: 60). Samanlainen viite on

25 Kaukonen teki työtään käsin, kynän ja paperin avulla ja hajanaisen runoaineiston parissa. Nykyään säeviitteiden etsiminen on vaivattomampaa erilaisten hakujärjestelmien avulla. *Avoim Kalevala* -editiossa on hyödynnetty SKVR:n lisäksi Octavo-tietokantaa. Ks. lisää lähdeaineiston sähköisestä lukemisesta, Kallio ja Mäkelä 2019.

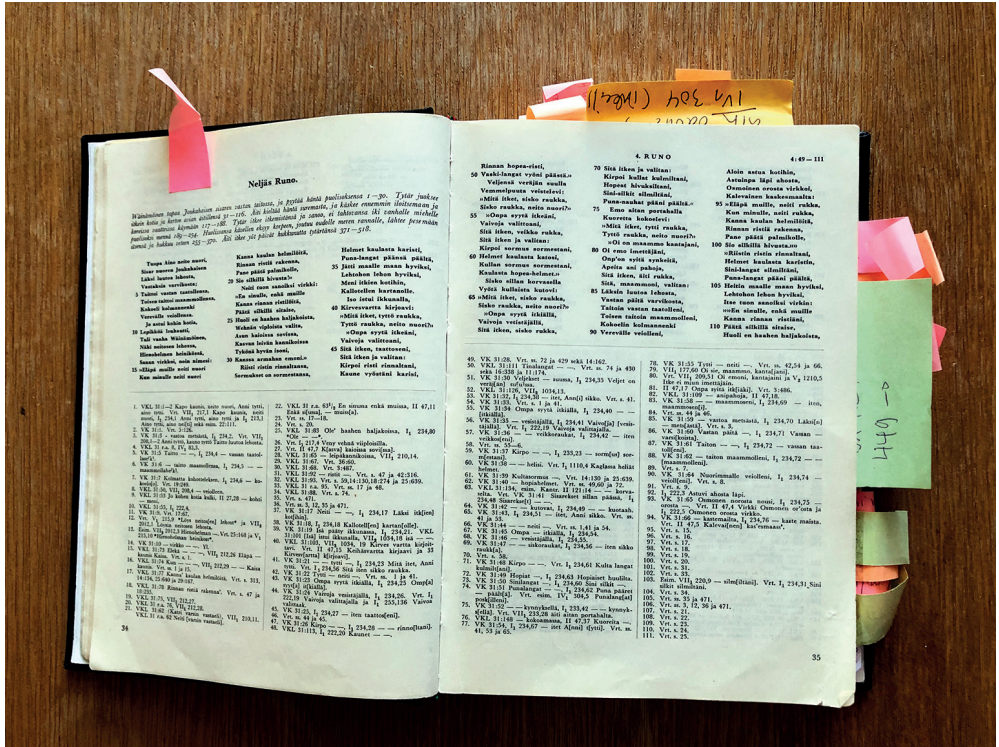
myös runon alussa: ”Jo astui kohin kotia” (UK 4: 9). Säe ei esiinny Hirttäytyneen neidon runotallenteissa. Kaukonen viittaa *Välilehditettyyn Kalevalaan* ja Europaeuksen Kilpalaulanta-muistiinpanoon vuodelta 1846. Tässäkin säe yhdistyy Aion sijaan Joukahaiseen, joka hävittyään Väinämöiselle lähtee astumaan kotia kohti: ”Jo kohti kotia menevi” (II 27: 28). (Hämäläinen 2019, runo 4, säeviite 9.) Molemmissa esimerkkeinä olleissa säkeissä on kyse yleisesti runoissa esiintyvistä säkeistä, jolloin Kaukonen olisi voinut merkitä ne myös lyhenteellä *yl.* (= yleisesti esiintyvä).

Välilehditetyn Kalevalan Aino-runo sisältää runsaasti uusia lyyrisiä aiheita, jotka sittemmin muotoutuivat osaksi *Uuden Kalevalan* runoa (Borenius–Krohn 1895, 304–305). Toisaalta mukana on paljon säkeitä ja kokonaisuuksia, jotka jäivät myöhemmin runosta pois. Esimerkiksi runon alkuun, jossa kerrotaan tytön lähtevän vastaan taittoon, Lönnrot on kirjannut laajan kuvauksen tytön askareista. Herätessään aikaisin tämä *viisi villoa savitsi, laati kuusi kuontaloa, pyyhkii pirtin ja vie roskat ulos, jauhaa tynnyrillisen rukiita* (Borenius–Krohn 1895, 300). Osa säkeistä on Katri-neidon runosta, jonka Lönnrot julkaisi *Kantelettaren* III kirjassa (Knt. III 34). *Kantelettaren* runo pohjautuu Kaukosen mukaan lähinnä yhteen Lönnrotin kirjaamaan, Mateli Kuivalattaren runoon Kuuttaren kutojat (VII, 221) (Kaukonen 1984, 817). Tytön aamuisia askareita Lönnrot ei kuitenkaan sisällyttänyt *Kalevalan* uuteen versioon.

Jo *Alku-Kalevalasta* alkaen Lönnrot sovitti loitsuja ja lyyrisiä säkeitä osaksi eepistä kerrontaa (Borenius–Krohn 1895; Kaukonen 1939, 39). Eri runolajeja yhdistivät myös laulajat, mutta Lönnrot toimi kirjallisesti esittäen toisin: eri lajien tehtävänä oli palvella eeposmaailman juonellista kertomusta ja kuvata monipuolisesti kansan elämää ja tapoja. Kuten Jouni Hyvönen (2001) on *Vanhan Kalevalan* analyysissä huomannut, Lönnrot pyrki säkeitä ja runolajeja yhdistelemällä noudattamaan runoaineiston ”kattavuuden ja keskeisyyden” periaatteita, joita ohjasi toimitustyön ensyklopedisuuden tavoite. *Uuden Kalevalan* säeviiteissä on erityisesti näkyvissä lyyristen runojen vaikutus Aino-runon kokonaisuuteen, ja lyriikka on ohjannut toimitustyön kompiloitua (Hämäläinen 2012).

Kaukonen ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa vie lukijaa lyyrisiin kansanrunosäkeisiin, joiden pohjalta Lönnrot on runon koostanut, vaan viittaa Lönnrotin omiin julkaisuihin, erityisesti *Kantelettaren*. *Kanteletar* on toki toiminut yhtenä keskeisenä lähdeaineistona, mutta säetutkimuksen käyttäjälle viite *Kantelettareen* ei vielä avaa lähderunoaineistoa. Tämän vuoksi digitaalisessa editiossa *Kalevalan* runoihin linkitetään myös kansanrunolähteitä, joita aktiivimalla käyttäjä pääsee oitis alkuperäisen lähdeaineiston äärelle (<http://kalevala.finlit.fi>).

Valtavan tallennetun runoaineiston rinnalla Lönnrotilla oli käytössään monta eri eeposversiota sekä muita kansanrunokokoelmia, joten mahdollisia säkeitä ja niiden kantamia merkityksiä oli lukemattomia. Otan esimerkin yhdestä *Kalevalan* säkeestä. Aino suree joutumista Väinämöiselle vaimoksi, mutta äiti odottaa tyttärensä valmistautuvan kulttuurin vaatimalla tavalla morsiamen osaan. Äiti kehottaa Ainoa olemaan murehtimatta ja sen sijaan pukemaan morsiusvaatteet ylleen. Naisen ylisukupolvista osaa vahvistaen äiti kertoo nuorena tyttönä olleen metsässä ja kuulleen Kuuttaren ja Päivättären kutovan ”sinisen salon sivulla, / lehon lemmen liepehellä” (UK 4: 143–144). Näitä

Kalevalan neljäs runo. Väinö Kaukosen säetutkimus vuoden 1849 Kalevalasta. Kaukosen 1956. Kuva: Petja Kauppi.

vaatteita hän on säilyttänyt aitan arkussa – tyttärelleen. Kaukosen tarjoaa tähän kohtaan viitteen *Kantelettaren* runoon Kolmet kosijat (Kntr. III 29). *Kalevalan* runossa on kyse äidin neuvoista tyttärelle, mutta *Kanteletar* kertoo neidosta, jota myyttiset kosijat lähes-tyvät. Neito vastaa kieltävästi, vain viimeiselle kosijalle hän suostuu. Säe ”sinisen salon sivulla” on *Kantelettaressa* muodossa ”simasen salon sivussa”²⁶, mutta se ei sisälly *Kantelettaren* yhtenä pohjatekstinä olevaan kosintarunoon vaan loitsuun.²⁷ Säkeeseen liitetään vierauden, outouden ja tuonpuoleisen merkityksiä, ja loitsuissa se yhdistyy manauksen paikkaan tai loitsuvoiman siirtämiseen paikasta toiseen.²⁸ Loitsuaineisto ja sen kantamat merkitykset jäävät säetutkimuksessa kuitenkin huomioimatta. (Hämäläinen 2019, runo 4, säe viite 143.) Sinisen salon sisällä voi ajatella vahvistavan tyttären ja äidin yhteyttä sekä naiskulttuurin jatkuvuutta: häärunoissa lauletaan Kuuttaren kutomista kankaista (ks. I, 1700, 1710), ja Kuuttaren kutominen liitetään runoissa myös nuoren tytön yllättävään

26 *Sima* liittyy usein metsän emännän mielittelysanoihin tai mielihyvään yleisesti.

27 Taivaanvalojen kosinta XIII₁ 1240; karhuiloitsu VII₅ 3385.

28 Ks. I₄ 504, I₄ 1085, I₄ 1095, I₄ 1361, IV₁ 38, IV₁ 564, IV₁ 575, IV₁ 625, XIII₁ 538, XIII₁ 1565a.

kosintaan (ks. VII₁ 218–221b). Säkeeseen sisältyy viitteitä vaarasta ja rajatilasta, sillä kutominen tapahtuu kotipiirin ulkopuolella, metsässä, sinisen salon ja lemmen lehdon huomassa eli kosintapaikassa, joka on ollut runon näyttämönä Ainon kohdatessa Väinämöinen metsässä (UK 4: 3–4; Hämäläinen 2019, runo 4, säeviite 4).²⁹ Metsään meneminen, ”alle vaaran vaapukkahan” (UK 4: 140), on jo altistanut Ainon kosinnalle, josta ei äidin mukaan sovi kieltäytyä. Ainoastaan Kaukosen säeviitteitä lukevalta sininen salo ja siihen kytkeytyvät merkitykset Aino-runon kokonaisuudessa jäävät kokonaan piiloon.

9 Sätutkimukset pohjana Kalevalan lähdeaineistolle

Sätutkimusten avulla saadaan tarkkaa tietoa yksittäisten säkeiden vaikutuksesta Lönnrotin toimitustapoihin, mutta tutkimukset sisältävät myös haasteita. Väinö Kaukonen pitäytyi tiukasti säkeiden ja yksittäisten runojen tasolla. Näin sätutkimukset valottavat aina yhden säkeen vastaavuutta, mutta eivät avaa laajemmin Lönnrotin käytössä olleita aineksia, merkityksiä tai vaihtoehtoja, sitä mitä hän aineistosta otti mukaan ja mitä hylkäsi. Tässä artikkelissa esitetty Aino-runon lähdeanalyysi ja *Kalevalan* kriittisen edition työ osoittavat, että Lönnrotin luomuksena alun perin pidetty runo on saanut huomattavasti vaikutteita eri kansanrunolähteistä, vaikka tämä ei tule Kaukosen sätutkimuksessa esiin. Kaukosen selvittämät säeviitteet eivät myöskään kerro laajemmista runokontesteista tai runokulttuurin lainalaisuuksista. Tästä huolimatta säeselvitykset antavat Lönnrotin toimitustyöstä pätevän, joskin paikoin yksipuolisen kuvan.

Kuten tässä artikkelissa on osoitettu, yksittäisten säkeiden tai runojen sijaan Lönnrot operoi laajemmin, temaattisesti lähellä olevien aiheilmien kanssa. Runoaineiston hyödyntäminen oli Lönnrotilla myös runolajeja monin tavoin läpäisevää, jatkuvaa runosäkeiden lainaamista ja niiden muovaamista osaksi eeposkerrontaa. Säkeet muotoutuivat pääosin aihekohtaisesti toisiaan lähellä olevista runoista ja aiheilmista. Toimitustyön taustalla esiintyy myös irrallisia säkeitä esimerkiksi loitsuista ja sananlaskuista, mutta niihin Kaukonen ei yleensä viittaa, kenties sen vuoksi, etteivät ne liittyneet sisällöllisesti *Kalevalan* nimenomaiseen kohtaan. Usein Lönnrot toistaa aiemmin esitettyjä säkeitä ja pohjaa muuntelun väljästi kansanrunoaineeseen, mutta useimmiten omiin *Kalevalan* säkeisiinsä.

Kaukosen työt ovat luoneet vankan tutkimuspohjan *Kalevalan* lähdeaineiston selvitykselle. Tämän rinnalla sätutkimukset ovat vahvistaneet ja jopa ohjanneet yhden tieteenalan, folkloristiikan, käsityksiä *Kalevalasta* ja pitäneet suullisen kulttuurin tutkijat etäällä kirjallisesta teoksesta, *Kalevalasta*. Viime vuosikymmeninä voimistunut *Kalevalan* uudelleentulkinta erityisesti prosessinomaisuuden ja tekstualisaation näkökulmasta on lähentänyt tutkijoita myös Kaukosen (ja A. R. Niemen) pioneeritöihin. Lisäksi *Avoim Kalevala* -hankkeen isoon aineistomassaan kohdistuvat yksityiskohtaiset kielelliset ja

²⁹ Aino-runoon yhdistyy useita kosintarunoja, joissa nuori tyttö lähtee kotipiirin ulkopuolelle ja vaarantaa näin itsensä.

sisällölliset selvitykset lisäävät ja syventävät ymmärrystä myös Kaukosen säetutkimuksista ja avaavat monitahoisesti säetason viitteet. Lönnrotin hyödyntämä suullinen kansanrunoaineisto ja sen siirtäminen kirjalliseen muotoon todentuvat runokommentaareihin linkitettyjen alkuperäisten runolähteiden avulla. Digitaalisen edition tarjoama mahdollisuus päästä suoraan *Kalevalan* tekstistä ja säkeestä eepoksen alkuperäislähteille ei ole aikaisemmin ollut mahdollista. Se, mihin Kaukosen tutkimukset jäävät, jatkuu *Avoimen Kalevalan* työssä, jossa osoitetaan *Kalevalan* taustalla olevat lukemattomat säe- ja aihe-
mamahdollisuudet, joista Lönnrot hyödynsi vain murto-osan.

Lähteet

Arkistolähteet

- Lönnrotiana 34, Lisäyksiä Runokokoukseen Väinämöisestä. Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma, SKS:n arkisto.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pöytäkirjat: 7.5.1834 ja 7.12.1866. Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma, SKS:n arkisto.
Väinö Kaukosen arkisto. Kansio 15, Vanhan ja Uuden Kalevalan tutkimusaineistoa. Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma, SKS:n arkisto.
Väinö Kaukosen kirje Senni Timoselle 26.6.1977. Kirjoittajan hallussa.

Kirjallisuus

- ANTTONEN, PERTTI 2004: Kalevala etnopoettisesta näkökulmasta. ANNA-LEENA SIIKALA, LAURI HARVILAHTI ja SENNI TIMONEN (toim.): *Kalevala ja laulettu runo*, 375–394. SKST 958. SKS, Helsinki.
APO, SATU 2008a: Kansanrunouden tutkijat *Kalevalan* kriitikkoina. ULLA PIELA, SEPPO KNUUTTILA ja PEKKA LAAKSONEN (toim.): *Kalevalan kulttuurihistoria*, 360–379. SKST 1179. SKS, Helsinki.
——— 2008b: Väinö Kaukonen – *Kalevalan* tutkimuksen suurmies. ULLA PIELA, SEPPO KNUUTTILA ja PEKKA LAAKSONEN (toim.): *Kalevalan kulttuurihistoria*, 376. SKST 1179. SKS, Helsinki.
Avoim Kalevala. Kansalliseepoksen digitaalinen, kriittinen editio. SKS, Helsinki, osat I ja II. ISSN 2490-1318. Saatavilla <http://kalevala.finlit.fi> [viitattu 31.5.2020].
BORENIUS, AKSEL – KROHN, JULIUS 1891: *Kalevalan esityöt II. Runokokous Väinämöisestä*. SKS, Helsinki.
——— 1895: *Kalevalan esityöt III. Lisiä Vanhaan Kalevalaan*. SKS, Helsinki.
CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER 1850: Finsk Litteratur. *Litteraturblad* 1850, n. 2. Saatavilla <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/112510?page=1> [viitattu 5.3.2020].
EUROPAEUS, D. E. D. 1854: En innerlig önskan ifrån hinsidan gränsen. *Morgonbladet* 30.1.1854, no 9. Saatavilla <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/392254?page=2> [viitattu 5.3.2020].
GANANDER, CHRISTFRIED 1984 [1789]: *Mythologia Fennica*. SKS, Helsinki.
GOTTLUND, CARL AXEL 1847: Sampo ja muutama sana Nykyisestä Runollisuuestamme. *Suomi* 24. Saatavilla <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/423836?page=1> [viitattu 5.3.2020].
HAAVIO, MARTTI 1931: *Kansanrunouden keruu ja tutkimus*. Vähäisiä kirjelmiä LXXIV. SKS, Helsinki.
——— 1952: *Laulupuu. Suomen kansan tunnelmarunoutta*. Werner Söderström Osakeyhtio, Porvoo ja Helsinki.
——— 1980: *Kirjokansi. Suomen kansan kertomarunoutta*. Werner Söderström Osakeyhtio, Porvoo ja Helsinki.
HAUTALA, JOUKO 1954: *Suomalainen kansanrunouden tutkimus*. SKST 244. SKS, Helsinki.
HONKO, LAURI 1958: *Kalevalan* synnyn ongelma. Kirja-arvio teoksesta Väinö Kaukonen, *Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos*, 1956. *Karjalan heimo* N:o 1–2 1958, 6–7.

- HONKO, LAURI 1987: *Kalevala*: aitouden, tulkinnan ja identiteetin ongelmia. LAURI HONKO (toim.): *Kalevala ja maailman eepokset*, 125–170. Kalevalaseuran vuosikirja 65. SKS, Helsinki.
- 1999: Pitkän eepoksen laulaja. *Kalevala* 1835, viii–xx. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. SKS, Helsinki.
- HYVÖNEN, JOUNI 2001: *Vanhan Kalevalan* loitsujaksojen tekstualisointi. Lönnrotin toimitusstrategiat tutkimustradition jatkumolla. *Elore* 1/2001. <https://doi.org/10.30666/elore.78304>
- 2005: *Vanhan Kalevalan* *Vipusessa käynti* -runon tekstualisointi: Elias Lönnrotin tekstualisointistrategiat. Folkloristiikan lisensiaattitutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 2019: Matias Aleksanteri Castrén ja *Kalevalan* ruotsinnot. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 97, 237–262. <https://doi.org/10.33340/susa.79463>
- HÄMÄLÄINEN, NIINA 2012: *Yhteinen perhe, jaetut tunteet. Lyyrisen kansanrunon tekstualisoinnin ja artikuloimien tapoja Kalevalassa*. Turun yliopisto, Turku.
- 2014: Why is Aino not described as a black maiden? Reflections on the textual presentations by Elias Lönnrot in the *Kalevala* and the *Kanteletar*. *Journal of Finnish Studies*. Vol. 18, no. 1, 91–129.
- 2016: Olin kukkana kotona. Naisen ja perheen kuva *Kantelettaressa* ja kansanrunoissa. *Kasvatus & Aika* 10(5) 1/2016, 23–41. Saatavissa http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=755 [viitattu 24.6.2020].
- 2019: Runo 4. NIINA HÄMÄLÄINEN, REETA HOLOPAINEN, MARIKA LUHTALA, JUHANA SAARELAINEN ja VENLA SYKÄRI (toim.): *Avoim Kalevala. Kansalliseepoksen digitaalinen, kriittinen editio*. Osa I. SKS, Helsinki. ISSN 2490-1318. Saatavissa <http://kalevala.finlit.fi> [viitattu 24.6.2020].
- 2020: *Kanteletar ja Välilehditetty Kalevala* Lönnrotin lähdeaineistoina. NIINA HÄMÄLÄINEN, MARIKA LUHTALA, JUHANA SAARELAINEN ja VENLA SYKÄRI (toim.): *Avoim Kalevala. Kansalliseepoksen digitaalinen, kriittinen editio*. Osa II. SKS, Helsinki. ISSN 2490-1318. Saatavissa <http://kalevala.finlit.fi> [viitattu 3.6.2020].
- HÄMÄLÄINEN, NIINA – SYKÄRI, VENLA 2019: *Kalevala* ja kansanrunoaineisto: *Kalevalan säkeet*. NIINA HÄMÄLÄINEN, REETA HOLOPAINEN, MARIKA LUHTALA, JUHANA SAARELAINEN ja VENLA SYKÄRI (toim.): *Avoim Kalevala. Kansalliseepoksen digitaalinen, kriittinen editio*. Osa I. SKS, Helsinki. ISSN 2490-1318. Saatavissa <http://kalevala.finlit.fi> [viitattu 14.6.2019].
- KALLIO, KATI – MÄKELÄ, EETU 2019: Suullisen runon sähköisestä lukemisesta. *Elore* 2/2019, 26–41. <https://doi.org/10.30666/elore.84570>
- KAUKONEN, VÄINÖ 1939: *Vanhan Kalevalan kokoonpano I*. SKST 213. SKS, Helsinki.
- 1945: *Vanhan Kalevalan kokoonpano II*. SKST 213. SKS, Helsinki.
- 1948: *Kalevala ja todellisuus. Eräitä kielenkäytön ongelmia*. Kustannusosakeyhtiö Karhu, Helsinki.
- 1956: *Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos*. SKST 247. SKS, Helsinki.
- 1984: *Elias Lönnrotin Kanteletar*. SKST 386. SKS, Helsinki.
- 1988: *Kalevala Lönnrotin runoelmana I. Tutkielmia ja kirjoituksia viiden vuosikymmenen ajalta*. Snellman-instituutin julkaisuja 6. Kustannuskiila, Kuopio.
- 1988: *Kalevala Lönnrotin runoelmana II. Tosiasioita ja kuvitelmia*. Snellman-instituutin julkaisuja 7. Kustannuskiila, Kuopio.
- KNUUTTILA, SEPPO 2008: *Kehuttu Kalevala*. ULLA PIELA, SEPPO KNUUTTILA ja PEKKA LAAKSONEN (toim.): *Kalevalan kulttuurihistoria*, 388–389. SKST 1179, Tiede. SKS, Helsinki.
- KROHN, JULIUS 1885: *Suomalaisen kirjallisuuden historia. Ensimmäinen osa: Kalevala*. Weilin & Göös, Helsinki.
- 1888: *Kalevalan toisinnot. Suomen kansallis-eepoksen ainekset järjestettyinä sisällyksen ja laulu-paikkojen mukaan*. SKST 70:2. SKS, Helsinki.
- KROHN, KAARLE 1896: *Kalevalan esityöt. Valvoja*, 157–179 (eripainos).
- 1903–1910: *Kalevalan runojen historia*. SKS, Helsinki.
- 1918: *Kalevalankysymyksiä. Opas Suomen kansan vanhojen runojen tilaajille ja käyttäjille ynnä suomalaisen kansanrunouden opiskelijoille ja harrastajille*. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.
- KUUSI, MATTI 1963: *Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus*. Otava ja SKS, Helsinki.

- KUUSI, MATTI 1976: *Kansanruno-Kalevala*. Otava, Helsinki.
- 1980: *Kalevalaista kertomaruoutta*. SKST 362. SKS, Helsinki.
- 1984: Viisikerroksinen *Kalevala*. PEKKA LAAKSONEN (toim.): *Lönnrotin aika*, 54–66. Kalevalaseuran vuosikirja 64. SKS, Helsinki.
- LAAKSONEN, PEKKA 1980: Kaukonen, Lönnrot ja *Kalevala*. Kirja-arvio teoksesta Väinö Kaukonen: Lönnrot ja Kalevala. AULI VIIKARI (toim.): *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 32, 211–215.
- 2002: Väinö Kaukosen *Kalevala*-opissa 1980. PEKKA LAAKSONEN ja ULLA PIELA (toim.): *Lönnrotin hengessä*, 435–463. Kalevalaseuran vuosikirja 81. SKS, Helsinki.
- 2005: *Viiides Kalevala. Elias Lönnrot 1862. Kalevala, lyhennetty laitos, vii–xx*. Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. SKS, Helsinki.
- LEHTIPURO, OUTI 1985: Suomalaisen *Kalevala*-tutkimuksen suuntaviivoja. *Opusculum* 5:1, 25–38.
- LÖNNROT, ELIAS 1829: *Kantele taikka Suomen Kansan sekä Vanhoja että Nykysempiä Runoja ja Lauluja*. Toinen osa. SKS, Helsinki.
- 1993: *Valitut teokset 5. Muinaisrunoutta* (toim. RAIJA MAJAMAA). SKS, Helsinki.
- NIEMI, A. R. 1898: *Kalevalan kokoonpano I. Runokokous Väinämöisestä*. SKS, Helsinki.
- 1899: *Vanhan Kalevalan eepilliset ainekset*. *Suomi* III, 16.
- NYQVIST, SANNA – OJA, OUTI 2018: *Kirjalliset väärennökset. Huijauksia, plagiaatteja ja luovia lainauksia*. Gaudeamus, Helsinki.
- SAARINEN, JUKKA 2018: *Runolaulun poetiikka: Säe, syntaksi ja parallelismi Arhippa Perttusen runoissa*. Helsingin yliopisto, Helsinki. <https://doi.org/10.30666/elore.72825>
- VON SCHRÖTER, H. R. 1819: *Finnische Runen, Finnisch und Deutsch*. Palmblad, Upsala.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia
- SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot. Saatavissa <http://skvr.fi> [viitattu 11.6.2020].
- STARK, EIJA 2019: Suullinen kulttuuri ja kirjallinen aineisto. Katsaus folkloristiikan historialliseen itseyttämykseen. NIINA HÄMÄLÄINEN, HANNA KARHU ja SILJA VUORIKURU (toim.): *Satuperinteestä nykyrunoon. Suullisen perinteen ja kirjallisuuden yhteyksiä*, 51–77. SKST 1446. SKS, Helsinki.
- SYKÄRI, VENLA 2019: Runot 11 ja 12. NIINA HÄMÄLÄINEN, REETA HOLOPAINEN, MARIKA LUHTALA, JUHANA SAARELAINEN ja VENLA SYKÄRI (toim.): *Avoin Kalevala. Kansalliseepoksen digitaalinen, kriittinen editio*. Osa I. SKS, Helsinki, 2019. ISSN 2490-1318. <http://kalevala.finlit.fi> [viitattu 23.3.2020].
- TOPELIUS, ZACHARIAS 1822–1831: *Suomen kansan wanhoja runoja ynnä myös nykysempiä lauluja*, I–V. Frenckellin ja Pojan tykönä, Turussa.
- VIRTARANTA, PERTTI 1986: Väinö Kaukonen 75-vuotias. *Virtittäjä* 90: 1, 82–87.

NIINA HÄMÄLÄINEN: *Line by line. Verse studies of Kalevala by Väinö Kaukonen*

This article examines verse studies of *Kalevala* (1939, 1945, 1956) as carried out by literary scholar Väinö Kaukonen (1911–1990) in order to show its relationship to the oral source material and editorial principals by Elias Lönnrot. Furthermore, I place verse studies in terms of research history in folkloristics. As *Kalevala* was first published in 1835, there has been a great need for a critical edition of it as well as an ongoing debate on the epic and its validity as a research source and subject.

In regard to this investigation, verse studies can be difficult to comprehend if one is not familiar with the reference work of oral poetry sources by Kaukonen, nor the background of research history behind *Kalevala*. Therefore, one of the aims of this article is to expound upon the principals and references of

verse studies itself. Moreover, the scope of the analysis includes selective editorial work concerning the source material, the oral poetry, by Elias Lönnrot. Particularly, new insights and possibilities that the critical edition of the *Kalevala*, *Avoim Kalevala* ('Open Kalevala'), is able to offer are likewise introduced.

Kaukonen's line-by-line study has had a great influence not only on folkloristics but also on literary studies. The question of whether *Kalevala* is a piece of literature or an oral tradition has been at the centre of discussion in both disciplines. This article focuses on the folkloristic aspect of the national epic, as verse studies have provided a strong basis for scholars examining *Kalevala* and oral poetry. Despite having great research value and importance, verse studies have been in the shadows. However, interpretations and analysis carried out by a new scholarly generation, along with the critical edition of the epic, have demonstrated the significance of Kaukonen's work in contemporary research.

Niina Hämäläinen
niina.hamalainen@kalevalaseura.fi
Kalevalaseura